

О. М. КОСТЕНКО

Олександр Миколайович Костенко, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

«СОЦІАЛЬНО-НАТУРАЛІСТИЧНА» ЮРИСПРУДЕНЦІЯ – ДОКТРИНАЛЬНА ОСНОВА ДЛЯ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Прояви людської сваволі й ілюзій у вигляді соціального волюнтаризму та утопізму, які набули сьогодні, зокрема, в Україні надзвичайного поширення, свідчать про те, що нашому суспільству бракує соціальної доктрини, здатної показати реформаторам як слід реформувати суспільство, не порушуючи при цьому тих природних законів, за якими існує суспільне життя людей, зокрема законів природного права. Така соціальна доктрина необхідна тому, що, як свідчать численні історичні факти, ті добрі наміри, в тому числі і реформаторські, які суперечать законам природи, несподівано для самих реформаторів, всупереч їхнім очікуванням перетворюються при їх здійсненні на зло. Тому добрі наміри за цієї умови стають джерелом небезпеки для людей, які про це можуть і не підозрювати, не будучи озброєними вірною соціальною доктриною. Не маючи належної соціальної культури, що формується під впливом вірної соціальної доктрини, реформатори повстають проти Матері-Природи, бо уражаються комплексом сваволі й ілюзій, який, зокрема, проявляється у гаслі: «Залізною рукою заженемо людство у щастя!». Історія «волає» фактами, які свідчать про це.

Для того, щоб запобігти реформаторському волюнтаризму і утопізму при здійсненні зокрема правової реформи в Україні, слід озброїтися адекватною правовою доктриною. На нашу думку, такою доктриною може бути доктрина так званої «соціально-натуралістичної» юриспруденції, тобто юриспруденції, заснованої на ідеї соціального натуралізму!

Відповідно до принципу соціального натуралізму усе протиприродне (зокрема, політичний і економічний безлад, беззаконня і аморальність і т.п.) є проявом так званого комплексу сваволі і ілюзій, що вражає людей в умовах кризи соціальної культури. Цей же комплекс вражає і реформаторів, якщо їхня соціальна культура не засновується на вірній соціальній доктрині. Без такої «освітлюючої» доктрини реформатори, діючи наосліп, неодмінно попадатимуть у пастку волюнтаризму і утопізму.

Згідно з принципом соціального натуралізму, імунітет проти комплексу сваволі і ілюзій, який проявляється зокрема у вигляді реформаторського волюнтаризму і утопізму, виникає внаслідок узгодженості волі і свідомості людей із природними законами суспільного життя людей. Міра цієї узгодженості визначається як соціальна культура людини.

Саме соціальна культура людей визначає, як буде діяти законодавство в державі. З цього випливає, що соціальна культура людей, в тому числі і їхня правова культура, вище Конституції і будь-яких інших законів, бо саме завдяки їй люди приводячи в дію законодавство, роблять це у відповідності із законами Вищого Законодавця, яким є Мати-Природа. Можна стверджувати, що існує наступна закономірність: кожен народ має таке право, яке визначається його соціальною (в тому числі правовою) культурою. Інакше кажучи, яка соціальна культура народу – таке у нього і право.

У християнській ідеології стверджується, що від «благодаті» залежить, як буде людина користуватися «законом». Так і в юридичній науці слід вважати, що від «культури» людини залежить, як вона буде користуватися «законодавством, прийнятим в державі» для забезпечення правопорядку. Образно кажучи: «Культура – мати порядку!».

Однією із форм існування соціальної культури людини є доктрина, в т.ч. і правова. Тому, викладена вище концепція ролі соціальної культури людини в праві сприяє також розвитку концепції ролі доктрини в праві, зокрема, ролі доктрини природного права.

Без доктрини не може ефективно діяти людський фактор в праві, зокрема, люди не можуть творити належне законодавство і належним чином його використовувати у правовій практиці, бо лише з допомогою доктрини можна пізнати ті закони природи, на яких має засновуватися право. Філософія права, використовую-

чи принцип соціального натуралізму, може, на нашу думку, сприяти розвитку нової правової доктрини, на основі якої слід реформувати правову систему, в тому числі юстицію, України. Зокрема, завдяки зазначеному принципу вона відкриває нові можливості для розвитку таких складових понять правової доктрини, як: свобода волі, безпека, справедливість, влада, правопорушення, вина, покарання тощо.

Найкращим законодавцем є той, хто користується найкращою правовою доктриною. Так само, той, хто користується найкращою правовою доктриною, найкраще застосовує законодавство, прийняте в державі, тобто, створює найкращу правову практику. Образно кажучи, законодавець чи юрист без правової доктрини – це «вершник без голови».

Тому, нагальним є підвищення ролі наукового (доктринального) тлумачення законодавства при здійсненні правосуддя в Україні².

У міжнародному праві, а також у національному праві, наприклад, Англії доктрина є одним з джерел права.

Не можна, на нашу думку, обійтися без правової доктрини, зокрема, при здійсненні правосуддя Конституційним Судом, тому що для тлумачення Конституції, що має найвищу юридичну силу, не існує ще вищого законодавства, на яке можна було б опертися суддям. Їм нічого не залишається для опертя, як правова доктрина, що відображає закони природного права, тобто, закони, дані Вищим Законодавцем – Матір'ю-Природою. Отже, лише завдяки правовій доктрині судді Конституційного Суду можуть отримати критерії для тлумачення Конституції. Тому найкращим суддею Конституційного Суду є той, хто має найкращу правову культуру і озброєний найкращою правовою доктриною.

При найближчому розгляді рішень Конституційного Суду можна помітити, що найобгрунтованішими є ті рішення, які спиралися на доктрину природного права. Доктрина «соціально-натуралістичної» юриспруденції, заснована на ідеї соціального натуралізму, є розвитком доктрини природного права в сучасному контексті, тому вона може слугувати доктринальною основою для права і юстиції в Україні.

Очевидно, що в Україні, як і в інших країнах, має відбуватися процес «науковізації» правосуддя. Міф про те, що наука може позбавити суддю незалежності, має бути розвіяний. Незалежність суду від науки, у т.ч. юридичної, – це абсурд, який всіляко маскують антинауковими міфами ті, хто хотів би використати суддівську незалежність для прийняття свавільних рішень. Так званий «юридичний обскурантизм» в судочинстві завдає істотної шкоди правосуддю. Юридичній науці за своїм визначенням властиво протистояти цьому обскурантизму, тому вона повинна стати повноправним учасником судового процесу в ім'я досягнення мети правосуддя.

Крім того, «науковізація» судочинства сприятиме реалізації принципу незалежності суддів, тому що справді незалежним від будь-якого свавілля суддя може бути лише тоді, коли буде здатним приймати правильне рішення з тих чи інших проблем, які перед ним постають. А саме сприяти правильному вирішенню проблем і є призначенням науки, в тому числі і юридичної. Найкращий спосіб протидіяти чужій сваволі – це спиратися на закони природи, що пізнаються з допомогою науки. Не може бути незалежним суддя, який не має правової культури, що формується з допомогою юридичної науки. Така незалежність може проявлятися лише у вигляді свавілля.

Отже, правова культура судді, що формується, зокрема, з допомогою юридичної науки, є тим людським фактором, який забезпечує йому незалежність від будь-якого свавілля.

Усі суди мають бути законом зобов'язані розглядати висновки науковців про наукове (доктринальне) тлумачення чинного законодавства, якщо про такий розгляд чинного законодавства заявлено клопотання учасника судового процесу, і давати цьому висновку відповідну оцінку. Так само, як за чинним законодавством суд діє стосовно висновків спеціалістів у неюридичних галузях науки.

На нашу думку, «правовий статус» наукового (доктринального) тлумачення законодавства має бути визначено в процесуальному законодавстві України.

Можливо, слід було б законодавчо закріпити і таку форму участі юридичної науки в судочинстві як «правові (судові) консиліуми», що можуть призначатися у зв'язку із виникненням проблем у застосуванні судами чинного законодавства, вирішення яких потребує доктринального (наукового) тлумачення. Це, безумовно, також сприяло б правильному функціонуванню людського фактора в праві, і повнішому використанню його можливостей.

Якщо аналогічним чином досліджувати роль людського фактора у творенні держави, то можна побачити, що ця роль є аналогічною ролі людського фактора у творенні права. З цього, зокрема, випливає, що держава такою ж мірою антропогенна, як і право. Отже, держава, як і громадянин, у своїй діяльності керується волею і свідомістю, притаманною людям. А це означає, що діяльність держави, як і громадянина, залежить від того стану, в якому знаходиться воля і свідомість людей, що цю державну діяльність здійснюють.

Із зазначеного можна зробити висновок: якщо і діяльність держави, і діяльність громадянина однаковою мірою є проявами притаманної людям волі і свідомості, то в суспільстві має існувати принцип рівності держави і громадянина перед законом і судом. Без цього не може бути реалізовано принцип верховенства права в будь-якій країні, в тому числі і в Україні.

Правова реформа в Україні не може здійснюватися без розв'язання реформаторами ряду фундаментальних проблем. Зокрема, це проблема співвідношення свободи і безпеки і проблема тлумачення прав людини. На нашу думку, наскільки успішно ці проблеми будуть вирішені українськими реформаторами – настільки вдалими будуть і кроки по здійсненню правової реформи в Україні.

Проблема співвідношення свободи і безпеки має кваліфікуватися як новий виклик для сучасної цивілізації³. Вона формулюється наступним чином: «Чи допустимо забезпечувати свободу за рахунок зниження рівня безпеки, або безпеку – за рахунок зниження рівня свободи, а якщо ні, то як тоді можна забезпечувати однаковою мірою і безпеку і свободу, не жертвуючи при цьому однією заради іншої?». Згідно з принципом соціального натуралізму, на якому засновується «натуралістична» юриспруденція, ця проблема сучасної цивілізації має вирішуватися наступним чином. Забезпечувати свободу за рахунок зниження рівня безпеки недопустимо (і протиприродно), так само як і навпаки. Лише з допомогою такого засобу, як соціальна культура, громадян можна забезпечити і свободу і безпеку людини у суспільстві, не жертвуючи однією заради іншої. Тільки ця культура робить свободу безпечною, а безпеку цілком сумісною із свободою. Без звернення до чинника соціальної культури громадян гармонізація між свободою і безпекою є неможливою.

Наразі все більш очевидним стає поширення у світі феномену зловживання правами людини. Сваюля і ілюзії, що виявляються у вигляді зловживання правами людини, представляють реальну загрозу для сучасної цивілізації. Цим зловживанням сприяють, зокрема, неправильні (застарілі) уявлення про сутність прав людини. Еволюція наших уявлень про сутність прав людини – це закономірність, яка актуалізується для нас як виклик нового часу. Відповіддю на цей виклик повинен стати пошук нової, досконалішої концепції прав людини, яка виключала б користування правами людини з позиції сваволі і ілюзій.

Саме як зловживання правами людини слід визнати, наприклад, активність людей з так званою нетрадиційною сексуальною орієнтацією у вимозі легалізації одностатевих шлюбів під вивіскою боротьби за права людини. Те саме можна сказати про феміністок, що тлумачать права людини у вигляді «зрівнялівки» жінок і чоловіків. Це стосується і тих підприємців, які експлуатацію найманих працівників виправдовують правом людини на свободу підприємництва. А хіба не зловживанням правом людини на свободу слова є поширення журналістом отриманої ним з використанням свого статусу інформації в корисливих цілях? Спекуляцією правами людини в умовах демократії є і зловживання недобросовісних політиків, що полягають у використанні під час виборів волевиявлення громадян, які не мають належної політичної культури.

Для того, щоб знайти критерій, що дозволяє розрізнити права людини і псевдоправа людини, потрібно вирішити так зване «основне питання» концепції прав людини.

Для вирішення «основного питання» концепції прав людини треба по-новому інтерпретувати ідею природного права, на якій ця концепція має засновуватися. Як методологічний інструмент для цього пропонується застосувати так званий принцип соціального натуралізму. Виходячи з принципу соціального натуралізму, «основне питання» концепції прав людини слід формулювати таким чином: «Права людини – це витвір Матері-Природи чи волі і свідомості людей, чи і того і іншого?». Вирішення цього питання можливе в світлі юриспруденції нового типу, заснованої на принципі соціального натуралізму, тобто в світлі «соціально-натуралістичної» юриспруденції. Згідно з нею, права людини – це свобода людини жити за природними законами суспільного життя, забезпечена шляхом закріплення її у законодавчих актах. Поширення останнім часом зловживань, що маскуються під цю свободу, тобто зловживань «правами людини», закріпленими у вигляді законодавства, становить новий виклик для сучасної цивілізації, на який можна відповісти лише через подальший розвиток концепції прав людини. Як же слід розвивати концепцію прав людини в контексті «соціально-натуралістичної» юриспруденції, аби забезпечити протидію зловживанням правами людини?

На нашу думку, доктрина «соціально-натуралістичної» юриспруденції вказує на те, що для протидії сваволі і ілюзіям, які проявляються у вигляді зловживань правами людини, нагальною є потреба доповнити поняття «природних прав людини» поняттям «природних обов'язків людини». Відповідно до «натуралістичної» юриспруденції, природні обов'язки людини – це обов'язки, що накладаються на людину природними законами суспільного життя, закріпленими у законодавчих актах. Наприклад, феномен необхідної оборони у світлі зазначеного підходу можна інтерпретувати так: природне право на життя однієї особи забезпечується природним обов'язком іншої особи не посягати на чиясь життя. Порушення цього природного обов'язку породжує у того, хто захищається, природне право на позбавлення життя нападника, якщо це необхідно для захисту свого життя. Саме таке співвідношення «природного права» і «природного обов'язку» відображено, зокрема, у ст. 36 Кримінального кодексу України.

Природні закони суспільного життя людей (у тому числі закони природного права) визначають поведінку людей через «механізм» волі і свідомості людини. Проходячи через волю і свідомість людини, зазначені закони трансформуються у «природні права» і «природні обов'язки». Узгодженість волі і свідомості людини із природними законами, і зокрема із законами природного права, за якими існує людське суспільство, утворює феномен, який називається правовою культурою цієї людини. Ця правова культура людини може бути також представлена як єдність «природних прав» і «природних обов'язків». Визначена у такий спосіб правова культура людей є радикальним засобом протидії зловживанням правами людини. А репресія може бути лише паліативним засобом. З цього можна зробити висновок, що формула забезпечення прав людини має бути такою: «правова культура громадян плюс репресія за порушення прав людини». Без правової культури використання законодавства про права людини стає проявом сваволі і ілюзій у вигляді зловживань правами людини. З принципу соціального натуралізму також випливає постулат: «Культура – мати порядку!». Зокрема, правова культура є «матір» такого правового порядку, за якого лише і може бути забезпечено права людини.

Виходячи з представленої таким чином концепції прав людини, критерій для розрізнення прав людини і псевдоправ людини можна визначити як «природність-протиприродність»: права людини – це права, що відповідають законам Матері-Природи, а «права» людини, що не відповідають цим законам, є псевдоправами. За цим критерієм і слід визначати прояви сваволі і ілюзій у вигляді різних зловживань. І вимога ле-

галізації одностатевих шлюбів, і «зрівнялівка» чоловіків та жінок, і експлуатація підприємцем найманих працівників, і поширення журналістом у корисливих цілях інформації, отриманої з використанням свого статусу, – все це слід визначати як зловживання правами людини по тому критерію, що така поведінка є проти-природною, тобто такою, що суперечить законам Матері-Природи. Критерій «природності-проти-природності» слід застосовувати у всіх випадках при визначенні прав людини. Наприклад, застосування цього критерію для тлумачення п. 3 ст. 16 Загальної декларації прав людини, у якому зазначається, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства...», дає підстави для висновку: одностатевий шлюб є протиприродним і тому не може існувати право людини на одностатевий шлюб – це псевдоправо. Легалізація одностатевих шлюбів, як і створення одностатевих «сімей», є проявом комплексу сваволі і ілюзій у вигляді зловживанням правами людини.

З допомогою критерію «природності-проти-природності» слід вирішувати також проблему: «Чи є нормою в контексті прав людини поділ народу на «еліту» і «масу»?». З позиції «соціально-натуралістичної» юриспруденції такий поділ є нормою соціального життя, тобто не є порушенням прав людини, якщо він відбувається за законами соціальної природи, тобто за критерієм соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури людей. Люди з вищою соціальною культурою утворюють «еліту» народу, природна роль якої полягає в тому, щоб «тягнути» за собою іншу частину народу по шляху соціального прогресу, а інша частина народу утворює «масу», природна роль якої полягає в тому, щоб «тягнутися» за «елітою». І в цьому немає перешкоди для реалізації прав людини. Навпаки, це сприяє їх реалізації. Те ж саме можна сказати про поділ людей на багатих і бідних, якщо цей поділ відбувається природним шляхом, тобто не як результат прояву сваволі і ілюзій людей, а за природними законами економіки, зокрема за законом економічної конкуренції. Протиприродним, а значить таким, що порушує права людини, слід визнати поділ людей на багатих і бідних в результаті експлуатації людини людиною, бо це суперечить природним законам економіки. Нормальною економікою є та, в якій експлуатація людини людиною витісняється розвиненою економічною конкуренцією в умовах вільного ринку, – це радикальний природний засіб проти експлуатації (а не революція, як пропонував К. Маркс).

Представлена таким чином концепція прав людини, заснована на «натуралістичній» юриспруденції, дозволяє адекватно відповідати на виклики нового часу, зокрема на такі актуальні питання як «соціальна диференціація людей і права людини», «конкуренція між людьми і права людини», «статеві диференціації людей і права людини» і тому подібне. Чи є перешкодою для реалізації прав людини поділ людей на «еліту» і «масу», на конкурентноздатних і неконкурентноздатних, на чоловіків і жінок? На ці і подібні ним питання з позиції сформульованої відповідно до «соціально-натуралістичної» юриспруденції концепції прав людини слід відповісти так: усе, що узгоджується із законами соціальної природи не може бути перешкодою до забезпечення прав людини, а все, що не узгоджується з ними – є такою перешкодою. Більш того, слід визнати такою, що перешкоджає забезпеченню прав людини соціальну «зрівнялівку» людей, тобто штучне стирання різниці між «елітою» і «масою», конкурентноздатними і неконкурентноздатними людьми, чоловіками і жінками, бо це суперечить законам соціальної природи.

Якщо, виходячи з цих положень, що впливають з «соціально-натуралістичної» юриспруденції розглянути стан забезпечення прав людини в Україні на даний час, то, на наш погляд, слід зробити наступний висновок: 1) законодавство як інструмент репресії для паліативної протидії порушенням прав людини знаходиться у задовільному стані; 2) правова культура громадян як радикальний засіб протидії порушенням прав людини знаходиться у незадовільному стані. Для виправлення цього треба: по-перше, доповнити концепцію прав людини поняттям «природні обов'язки людини»; по-друге, за допомогою науки розкривати у законах природного права не лише те, що вони надають правову свободу людині, а й те, що вони накладають на неї правові обов'язки; по-третє, формувати правову культуру громадян як єдність правової свободи і правових обов'язків людини, не обмежуючись розвитком законодавства, яке є лише інструментом забезпечення прав людини, що використовується залежно від правової культури громадян.

Однак, пріоритетний розвиток правової культури громадян для забезпечення прав людини не означає, що не має розвиватися також законодавство, спрямоване на це. Зокрема, на нашу думку, слід для цього законодавчо закріпити право громадян України на конституційну скаргу як ефективний інструмент забезпечення прав людини (враховуючи досвід, наприклад, ФРН).

Важливим компонентом правової реформи в Україні має бути «вичищення» законодавства від «проти-природних» положень, які залишилися у спадок від застарілих волонтаристських підходів з так званих «радянських часів». І для цього теж може бути корисним новий методологічний інструментарій, який пропонує «натуралістична» юриспруденція. Таким чином, «соціально-натуралістична» юриспруденція може служити методологічною основою для нового типу наукової експертизи законодавства – так званої «соціально-натуралістичної» експертизи. Зокрема, в результаті такої експертизи можна дійти висновку, що тексти статей Кримінального кодексу України відкриті сьогодні для такого тлумачення, яке суперечить законам природного природного права, які у цих статтях мають відображатися. Тому ці статті стають інструментом для зловживань. Протидією цим зловживанням могло б послужити закріплення в Кримінальному кодексі України принципів кримінального права, що відображають закони природного права.

«Соціально-натуралістична» експертиза також вказує на те, що протиприродним у Кримінальному кодексі України є інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, він суперечить законам природного права, вираженим у вигляді принципу невідворотності кримінальної відповідальності, а також презумпції невинуватості (включаючи правило про встановлення вини лише судом відповідно до закону). За

чинними нормами КК звільнення від кримінальної відповідальності – це таке звільнення винної особи від наслідків, передбачених законом за скоєння злочину, яке відбувається без виголошення вироку. А в той же час відповідно до ст. 62 Конституції України вину може встановити лише суд у законному порядку обвинувальним вироком. Таким чином, має місце суперечність: особа може звільнитися від кримінальної відповідальності лише, якщо вона винна, але визнання її винною в установленому законом порядку обвинувальним вироком у цьому випадку є неможливим.

До речі, в європейських країнах не існує інститут звільнення від кримінальної відповідальності, а звільнення винного має лише вигляд інституту звільнення від покарання. Звільнення від кримінальної відповідальності – це, на відміну від звільнення від покарання, є протиприродна реакція суспільства на злочин. Від імені держави приймається при цьому свавільне рішення – визнати винну особу безвідповідальною перед законом. Ця протиприродність позбавляє інститут звільнення від кримінальної відповідальності всякого антикриміногенного потенціалу. На відміну від цього, при звільненні від покарання особа, що вчинила злочин, визнається обвинувальним вироком відповідальною, але при цьому звільняється лише від покарання. Виходячи із зазначеного, слід, на нашу думку, ліквідувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності шляхом трансформації його положень в інститут звільнення від кримінального покарання.

І ще один висновок, який випливає із запропонованої вище концепції «натуралістичної» юриспруденції. Його можна сформулювати так: право України відрізняється від права країн Європейського Союзу, перш за все, людським фактором, а цей фактор визначається соціальною культурою громадян, які творять законодавство і які застосовують його. Отже, проблема узгодження українського права з правом країн Європейського Союзу – це, перш за все, проблема узгодження соціальної культури громадян України з соціальною культурою громадян країн ЄС. І особливо актуальною в зв'язку з цим є проблема узгодження української правової доктрини з правовою доктриною, на якій засноване право країн ЄС.

Без участі людського фактора українське право не вдасться узгодити з правом країн ЄС. Сподівання на це – утопія. Текст українського законодавства очевидно можна привести у відповідність із текстами законодавства країн ЄС, але без «європеїзації» соціальної культури громадян України, і, зокрема, без «європеїзації» української правової доктрини, цей текст буде всеодно застосовуватись по-українськи, тобто відповідно до стану українського людського фактора. Якщо мати на увазі, що правова доктрина – це прояв соціальної (в тому числі правової) культури громадян, то можна зробити висновок, що правова реформа не може відбуватися без «реформування» правової культури громадян України. А останнє означає узгодження волі і свідомості громадян України із законами природного права, як це сьогодні має місце у громадян Швеції, Німеччини чи Японії.

Це лише деякі висновки, до яких приводить дослідження феномену права з позиції соціального натуралізму. Викладена тут концепція «соціально-натуралістичної» юриспруденції може, на нашу думку, сприяти розробці адекватної доктрини для правової реформи в сучасній Україні.

¹ Більш детально про доктрину «натуралістичної» юриспруденції див.: Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу. – Київ: Атіка, 2008. – 352 с.

² Детальніше про це див.: Костенко О. М. Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя // Право України. – 2000. – № 6. – С. 34–36.

³ Див. про цю проблему також в кн.: Альбрехт П.-А. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Пер. с немецкого. – Одесса, 2006. – 160 с.

Резюме

У статті обґрунтовується ідея про те, що правова реформа в Україні може бути успішною лише за умови, що вона буде засновуватися на прогресивній правовій доктрині, як це мало місце в епоху Просвітництва. Автор пропонує своє бачення цієї доктрини. З його точки зору, нею може бути так звана «соціально-натуралістична» юриспруденція, яку він і застосовує для розв'язання актуальних проблем сучасного права і юстиції.

Ключові слова: соціальний натуралізм, правова реформа, соціальна культура, права людини, кримінальна юстиція.

Резюме

В статье обосновывается идея о том, что правовая реформа в Украине может быть успешной лишь при условии, что она будет учреждаться на прогрессивной правовой доктрине, как это имело место в эпоху Просветительства. Автор предлагает свое виденье этой доктрины. С его точки зрения, ею может быть так называемая «социально-натуралистическая» юриспруденция, которую он и применяет для решения актуальных проблем современного права и юстиции.

Ключевые слова: социальный натурализм, правовая реформа, социальная культура, права человека, уголовная юстиция.

Summary

The article grounds on the idea that legal reform in Ukraine can be successful if it'll be established by the progressive legal doctrine, as it was at the Era of Enlightenment. In author view it may be so-called «social-naturalistic» jurisprudence, which has been defined by him to solve urgent problems of present law and justice.

Key words: social naturalism, legal reform, social culture, human rights, criminal justice.

Отримано 1.12.2011

З. А. ТРОСТЮК, І. М. БОКОЧ

Зоя Аполлінаріївна Тростюк, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Київського університету права НАН України;

Іван Михайлович Бокоч, викладач Київського університету права НАН України

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ НОРМОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ

Проблема нормотворчої техніки загалом та нормотворчої техніки у кримінальному праві привертала і привертає увагу багатьох науковців. Зокрема, ґрунтовні праці у контексті її розгляду присвятили такі теоретики права як С. С. Алексєєв, Л. Ф. Апт, В. К. Бабаєв, В. М. Баранов, І. О. Биля, С. О. Боголюбов, І. Л. Брауде, М. О. Власенко, Т. В. Губаєва, Р. Ієринг, Т. В. Кашаніна, Д. А. Керимов, А. Нашиц, С. Перетерський, О. С. Піголкін, П. М. Рабінович, В. І. Риндюк, В. М. Сирих, Ю. О. Тихомиров, Ю. М. Тодика, В. Ю. Туранін, О. О. Ушаков, О. Ф. Черданцев, Д. В. Чухвічов, Г. Г. Шмельова та інші дослідники. Серед вчених-криміналістів питання нормотворчої техніки у кримінальному праві були предметом дослідження П. П. Андрушка, О. І. Бойка, І. М. Бокової, О. В. Івіанчина, Т. В. Кленової, Л. Л. Круглікова, Н. Ф. Кузнецової, Н. О. Лопашенко, В. О. Навроцького, К. К. Панька, Я. І. Семенова, А. І. Ситнікової, З. А. Тростюк, М. І. Харвонюка, М. Д. Шаргородського тощо. Однак, у працях зазначених дослідників проблема нормотворчої техніки в контексті дослідження злочинів проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування не була предметом дослідження. Тому зупинимось на цих питаннях у межах статті та розглянемо окремі проблеми нормотворчої техніки при конструюванні складів злочинів, передбачених статтями 371–374, 380–381, 387 Кримінального кодексу України.

Розпочнемо розгляд цієї проблеми з аналізу назви розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини Кримінального кодексу України (у подальшому – КК). У цілому зазначимо, що назви відіграють надзвичайно важливу роль у сприйнятті, розумінні усього законодавчого тексту, що визначає його правильне та ефективне застосування в конкретній ситуації. На такому важливому значенні назв акцентували увагу вчені, які займалися проблемами нормотворчої техніки, а тому не випадково іменували заголовки у своїх працях «нормативним девізом», «паспортом», «інформаційною увертюрою»¹. До заголовків структурних частин нормативно-правового акта (у т. ч. КК) висуваються як загальні, так і спеціальні вимоги. Загальні вимоги: 1) офіційний характер (назви структурних частин КК відображають найменування, які вважає за необхідне вжити законодавець та які, на його думку, стисло та однозначно вичерпно описують суть відповідних нормативних положень. Для цього назви, як і закон у цілому, повинні бути експресивно нейтральними. Вони є обов'язковими для використання у ході правозастосовної діяльності, не підлягають довільній інтерпретації); 2) чіткість назв (при їх формулюванні законодавець зобов'язаний використовувати терміни, які виключають неоднозначність, дозволяють вичерпно передавати зміст кримінально-правової норми²); 3) зрозумілість назв (вони повинні формулюватися так, щоб адекватно відображати той нормативний матеріал, який вміщений у відповідній структурній частині КК, назви повинні бути доступними для сприйняття); 4) єдність термінології (законодавець повинен дотримуватися єдиних вимог щодо формулювання назв структурних частин КК, використовуючи при цьому однорідні конструкції); 5) стислість назв (вони, інформуючи про нормативний матеріал, який вміщений у відповідній структурній частині КК, одночасно повинні лаконічно передавати таку інформацію, повністю не дублюючи зміст відповідних частин). Спеціальні вимоги до назв структурних частин КК: 1) системність назв (назви більших структурних підрозділів повинні охоплювати назви «менших», які у них включаються. У цьому випадку йдеться про відповідність родових та видових понять); 2) співвідносність назв (заголовки структурних частин повинні відповідати їх змісту, тобто співвідноситися з тим нормативним матеріалом, який у них включений; назва однієї структурної частини не може поширюватися на інші; заголовок однієї структурної частини, яка включена у більшу структурну частину, не повинна дублювати назву останньої)³.

Розділ XVIII Особливої частини КК має назву «Злочини проти правосуддя». Аналіз цієї назви нерозривно пов'язаний з тим, яке коло органів здійснює правосуддя в Україні. З цього приводу існує дві точки зору. Так, на думку В. С. Бігуна, В. Т. Маляренка правосуддя в Україні здійснюють виключно суди⁴. Ця точка зору базується на конституційному положенні (ст. 124 Конституції України) та правових позиціях Конституційного Суду України⁵. Як вважають, зокрема, С. Є. Дідик, Н. Р. Ємеєва, Л. В. Лобанова, В. О. Навроцький, правосуддя в Україні здійснюють не лише суди, а й органи, що сприяють здійсненню правосуддя, зокрема, органи досудового розслідування, прокуратури, органи, які виконують судові рішення⁶. Така точка зору вчених-криміналістів ґрунтується на тому, що в розділі XVIII Особливої частини КК передбачається відповідальність не лише за злочини, які вчиняються судьями, народними засідателями або присяжними чи